

## פרשת עקב

## הרב שמעון קליין

## 'אם שמוע תשמעו'

## בחירה ואחריות במצוות

אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֶתְּךָ אֶתְּךָ תְּמִיד עֵינֶי ה' אֱלֹהֶיךָ  
בְּהַ מְרִשִּׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה:  
(דברים י"א, י"ב).

בפסוקים אלו מצויה אבחנה ביחס לייחודה של הארץ: 'לא כארץ מצרים היא' - אומר הכתוב, ובכך מעמיד את השתיים זו לעומת זו. תוספת המילים 'אשר יצאתם משם', מגדירה את ההבדל כעיקרון מכוון. הוצאתי אתכם מארץ שמתקיימת בה חוקיות מסוימת, אל ארץ שהחוקיות בה היא אחרת. בראשונה, המים מצויים תחת הרגליים, והם מנותבים אל ייעדם בפעולת רגל פשוטה. ומנגד - "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם" - ארץ הרים ובקעות, ובה חקלאות קשה. בניגוד למים המצויים תחת הרגליים, באחרונה - 'למטר השמים תשתה מים'. המים אינם זמינים, גם אין וודאות שאכן ירדו.

אם נבקש להציע עיקרון להבדלים, הרי שבמצרים החיים מתקיימים ללא מאמץ, וללא מעורבות של א-להים. לעומת זאת, הארץ היא 'ארץ הרים ובקעות' והחיים בה דורשים התמודדות מתמדת. מטר השמים שבה אינו מובן מאליו, ובנוסף - א-להים מעורב בכל המתחולל בה - בדרישה, ועינוי נתונות בה מראשית השנה ועד אחרית שנה<sup>1</sup>.

כעת, נחזור אל פרשייתנו: לאחר שתוארו החיים בארץ, הולך הכתוב צעד נוסף, ומציב את ההכרה בתכונותיה ואת המכוונות אליהן, כתנאי ליכולת להתקיים בה: 'אם שמוע תשמעו אל מצוותי... לאהבה את ה' אלוהיכם - יהיה מטר ויהיה טוב'. 'אם לא תשמעו - השמים יעצרו, הארץ לא תיתן יבולה, ולבסוף תאבדו מעל הארץ הטובה'. אכן, מוצבת כאן משוואה, אך המשוואה היא בסה"כ תיאור מציאות, תשובה לשאלה - 'איך זה עובד'. כעת, לאחר שהעם מבין מהם 'כללי המשחק' - ניתן להעביר אליו את האחריות למה שעומד להתחולל בה.

בפרק הקרוב נערוך השוואה בין פרשת שמע לבין פרשת והיה אם שמוע. בעקבותיה - נחזור ונבין טוב יותר את האחרונה.

וְהָיָה אִם שָׁמַעְתֶּם תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְהָ אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵת יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאִסַּפְתִּי דִגְנִי וְתִירְשְׁךָ וְיִצְהַרְךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדֶךָ לְבִהֶמְתְּךָ וְאִכְלָתָ וּשְׂבַעְתָּ:

הַשְּׁמָר וְלָכֵם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וְעַבַּדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אִפִּי ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מִטֶּר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יִבּוּלָהּ וְאִבַּדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם:

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהֵי עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֶתְּכֶם לְאוֹת עַל יְדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתְּכֶם אֶתְּכֶם לְדַבֵּר בְּסֶם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבִיתְכֶם וּבְלִכְתְּכֶם בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם: וְכִתְבַתֶּם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְכֶם וּבְשַׁעְרֵיכֶם: (דברים י"א, י"ג-כ')

פרשה זו מציבה משוואה: 'אם שמוע תשמעו' - יהיה גשם, יהיה דגן תירוש ויצהר, עשב לבהמה, 'ואכלת ושבעת'. ואם יפתה לבבכם - השמים יעצרו, האדמה לא תיתן יבולה, ולבסוף: 'ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' א-להיכם נותן לכם'. המשוואה מציפה שאלה: מהו היחס בין קיומו של תנאי זה לבין טיבה של עבודת ה' המוצגת בפרשה: "לֵאמֹר אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם"? וכי ניתן ליצור תשתית של אהבה, לצד איום בעונש אם לא תתקיים? נדמיין לעצמנו הורה המזהיר את בנו 'אם תאהב אותי - יהיה טוב, ואם לא - מר יהיה גורלך'. האם זוהי תשתית ראויה לאהבה בלב ונפש?

בדרכנו להבין את הפרשה, נלך צעד לאחור, אל הפסוקים הקודמים לה, מהן עולה הקשרה:

## לא כארץ מצרים

כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כָאָרֶץ מִצְרַיִם הִיא אֲשֶׁר יֵצְאֶתְּ מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ כְּגֹן הַיֶּרֶק: וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם: אֶרֶץ

דבר אחר: מראשית השנה ועד אחרית שנה, וכי יש פירות בשדה מתחלת השנה ועד סופה? אלא הם ברשותי ליתן בהם ברכה בבית, כשם שאני נותן בהם ברכה בשדה, שנאמר: 'צו ה' אתך את הברכה באסמך ובכל משלח ידך' (דברים כ"ח, ח'), ואומר: 'העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך' (חגי ב', י"ט)... (ספרי דברים, פרשת עקב, פסקא מ').

<sup>1</sup> ביטוי נאה למעורבות א-להים בכל מה שמתחולל בארץ נמצא במדרש הבא: "מראשית השנה ועד אחרית שנה, מגיד שמראשית השנה נגזרו עליה כמה גשמים כמה טללים, כמה חמה תזרח עליה, כמה רוחות נושבות עליה. דבר אחר: מראשית השנה אני אברך אתכם במשא ומתן, בבנין ובנטיעה, באירוסים ובנשואים ובכל מה שאתם שולחים בו את ידיכם אני אברך אתכם.

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד:

ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך:

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום: לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדה לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחוויתם להם: וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם:

ושמרתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם

וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטופת בין עיניכם:

ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבת בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך:

וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך:

ושוננתם לבניך ודברת בם בשבת בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך

וקשרתם לאות על ידך והיו לטופת בין עיניך:

וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

## הדומה והשונה בין הפרשיות

שלד דומה מעמיד את שתי הפרשיות: אהבת ה' בפתח הראשונה, אהבת ה' ועבודתו בשנייה; 'והיו הדברים האלה על לבבך', ומנגד - שימה על הלב בשנייה; מצוות שינון לבנים, וכנגד - מצווה ללמד את הבנים; קשירה על היד ובין העיניים, קשירה דומה בפרשה השנייה (בשני אלו הוחלף הסדר); ההוראה על המזוזה - זהה בשתי הפרשיות.

לצד הדמיון, קיים גם פער בין השתיים:

1. ...פרשת שמע כתובה בלשון יחיד. והיה אם שמוע - כתובה בלשון רבים (פרט למשפטים בודדים).

2. הפרשה הראשונה נפתחת בפסוק שאין לו מקבילה בשנייה: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". כנגד זאת, חותמת השנייה בפסוק שאין לו מקבילה בראשונה: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ".

3. אהבת ה' בפרשת שמע היא "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". בפרשת והיה אם שמוע נעדר ה'מאד',

והדרישה היא "לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם".

4. בפרשת שמע אין אזכור לשכר ועונש, המשמשים כעיקרה של הפרשה השנייה.

5. פרשת שמע אינה תלויה בזמן, גם לא במקום. לפרשת והיה אם שמוע ישנו הקשר היסטורי - תקופות שונות ביחסי א-להים ובני עמו, חיים בארץ או חיים בגלות.<sup>2</sup>

6. השינון או הלימוד לבנים, קודם למצוות הנחת תפילין בפרשת שמע, ומאוחר לה בפרשת והיה אם שמוע.

קיימים גם הבדלים ספרותיים: "והיו הדברים האלה", כנגד "ושמרתם את דברי אלה" - 'הוויה' וכנגד 'שימה על הלב'. "ושוננתם לבניך", וכנגד "ולמדתם אתם את בניכם", ועוד.

מה בין שתי הפרשיות? מהו ייחודו של התהליך המתקיים בכל אחת מהן? מהו הנושא? איזו משמעות מקבלים הפרטים מן ההקשר בו הם נתונים?

<sup>2</sup> התניית הישיבה בארץ בהתנהגות נזכרת שוב בחיתום: "למען ירבו ימיכם... על האדמה אשר נשבע ה'...".

- אחריות העם על יכולת הקיום כחברה בארץ; בפרשה הראשונה נוסף פסוק מקדים: 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד', המשמש כבסיס לציווי על האהבה. בפרשה השנייה, התוספת היא בעקבות הפרשה, להשפעה שתהיה לה על עתיד הקיום בארץ: 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה'; בפרשה הראשונה אהבת ה' כוללת העצמה בלשון 'בכל מאודך', וחכמים תרגמו אותה למצב בו נתבע האדם למסור את ממונו (משנה ברכות ט', ה'). בפרשה השנייה, הנושא אינו מסירות נפש, אלא להיפך, הקיום והשגשוג בארץ; 'ושננתם לבניך' אומר הכתוב בראשונה, והשינון מתפרש לא כחזרה על ידיעות חתומות, אלא כמפגש פנימי חי, המכיל תנועה והתחדשות מתמדת<sup>4</sup>. לעומת זאת, ההוראה 'ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם', פירושה הטלת אחריות על האב לחנך את בנו. לכל הורה ישנה אחריות ללמד את בנו, ועל החברה בכללה מוטלת האחריות על לימודו ועל חינוכו של הדור הבא. 'אם שמוע תשמעו אל מצוותי - ותיקחו עליהן אחריות, יימשך הקיום שלכם בארץ בדורות הבאים. ואם לא תיטלו אחריות, אזי תאבדו מעל פני האדמה; הראשונה - כפרשה של אהבה, אינה תלויה זמן ומקום, השנייה - מתארת תהליך היסטורי, תקופת שגשוג בה העם נוטל אחריות על חייו, ומביא אותם אל נקודת שיא: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ".

### מאחריות, ועד הרצון

כאמור, פרשת והיה אם שמוע מדברת על אחריות החברה, וכעת ניתן להבין שהניסוח במילים 'שכר ועונש' אינו מדויק. מתאים יותר לדבר על תוצאות ועל השלכות<sup>5</sup>. ועדיין יש לשאול: מהי משמעות הדיבור על אחריות, שעה שהנושא הוא - קיום מצוות, שמהותו היא - הציות לדבר ה' מה מקומה של אחריות, שעה שלאדם אין שיקול דעת, ואין גם בחירה? תשובה לשאלה זו חורגת מן המסגרת בכתביה זו, אך בכל אופן נעיר בה שתי הערות. הראשונה קשורה להבנת המושג 'מצווה' בתורה שבכתב. התורה מכילה ציוויים רבים, אך למרות זאת חכמים לא התייחסו אליהם כהוראות למעשה, כפי שהן<sup>6</sup>. הסיבה: התייחסותם אל הכתוב כמי שחסר עדיין את העיבוד. רק בעקבות לימוד מעמיק, זיהוי העקרונות, עימות עם מקורות נוספים, שאלות ותשובות - לבש הכתוב צורה ותורגם על ידם - כהלכה למעשה.

הערה שנייה - מתייחסת לייחודו של ספר דברים. שוב ושוב נתפשות בחומש זה המצוות כמי שמעמידות את החיים

עוד בטרם העיסוק בפרטים, נעיר דבר על המבנה הדומה בו נתונות השתיים. בפרשת שמע נקודת המוצא היא פנימית - אהבת ה' הממלאת לב ונפש, ומשלב לשלב היא הולכת ומתרחבת, קורמת עור וגידים בממשות החיים<sup>3</sup>. בדומה לה, גם פרשת והיה אם שמוע מזמנת למקום פנימי, הקשור למצוות ולאהבת ה', וממנו היא הולכת ומתרחבת. עובדה זו מניחה את השתיים על מסד דומה, מציפה מכנה משותף פנימי ועמוק, הנתון ביניהן.

### בין 'שמע' ל'והיה אם שמוע'

בדרך להיכרות עומק עם כל אחת מן הפרשיות, נעמיד לפתחן שאלה: מהי הסיבה לאהוב את ה' על פי כל אחת מהן? בפרשת שמע קיים ציווי לאהוב: "וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", אך הוא אינו מוסבר. דומה אהבה זו לאהבת בן לאביו ולאמו, המונחת בעומק הבריאה, והיא אינה תלויה בסיבה. בפרשת 'והיה אם שמוע' אין ציווי לאהוב. תוכנה הוא היוודעות לטיבו של הקיום בארץ - הזוקק שורה של מצוות ואהבת ה', כמי שעומדים בבסיס היכולת להתקיים בה. כעת - הבחירה נתונה בידי העם. אם יהיה קשוב לחוק בריאה זה, חייו בארץ יהיו במיטבם. ואם לא יהיה מחויב - יעצרו השמים, האדמה לא תיתן את יבולה, ולבסוף - יאבד מעל פני האדמה. שאלנו - מדוע לאהוב את ה' על פי פרשה זו? ותשובתנו היא - אהבת ה' היא חוליה בלקיחת האחריות של העם על הקיום שלו בארצו. אהבת ה' כמחוללת חיים.

כעת, נאמר דבר על השווה ועל השונה. גם השווה שבין שתי פרשיות אלו אינו באמת שווה, שהרי נושא הפרשה השתנה. "וְשָׁמַעְתָּ אֶת דְּבַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבַבְּךָ וְעַל נַפְשְׁךָ" אומר הכתוב, וכוונתו אינה לאהבת ה', שהייתה נושא בפרשה הראשונה, אלא למשוואת האחריות על הקיום בארץ. בניגוד לניסוח הראשון - 'והיו הדברים האלה', המקפל בתוכו הוויה - לאהבת לב ונפש, כעת הניסוח הוא 'ושמתם את דברי אלה' - כפעולת 'שימה', מוחשית, המטילה חובה ואחריות. גם השינון לבנים, הקשירה לאות ולטוטפות הכתיבה על המזוזה אוצרים בתוכם סיפור אחד בראשונה, וסיפור אחר בשנייה.

כמה מן הביטויים לפער זה: הפרשה הראשונה עוסקת באהבת ה' בלב ונפש, ובהקשר זה חשבון של שכר ועונש אכן גורע ומעמעם את הבחירה. בפרשה השנייה, ציון ההשלכות למעשה טוב ולמעשה רע כמי שמאפשר הבנה של המציאות ונטילת אחריות עליה; הפרשה הראשונה כתובה בלשון יחיד, בצורה קשר פנימי, אינטימי של אדם מישראל אל אלוהיו. הפרשה השנייה פונה אל הקהל, בלשון רבים, כשהנושא הוא

<sup>3</sup> ראה על כך בהרחבה בעיונו לפרשת ואתחנן.

<sup>4</sup> ראה על כך בהרחבה בעיונו לפרשת ואתחנן.

<sup>5</sup> אמנם, מעורבותו של ה' מתוארת במילים ישירות: "וחרה אף ה' ועצר את השמים", אך עדיין ניתן לראות בכך תיאור של 'כללי

המשחק'. כאשר דבר שכזה יתרחש בארץ - יחרה אפו של אלהים, ועליכם לקחת זאת בחשבון.

<sup>6</sup> בניגוד לצדוקים שהתייחסו לתורה הכתובה כפי שהיא, והתנערו מיכולתם ומחובתם של החכמים לעבד את הכתוב וליצור בה.

בארץ (דברים ו', י"ז; ח', ו'; י', י"ג; י"א, כ"ז; י"א, כ"ח; כ"ח, ט'; כ', י"ג). טענתנו היא שמכוונות זו אינה מסתכמת בעולם הרוח, והיא מייצרת ייחוד ומשמעות למצוות המובאות בחומש זה. מצוות אלו מתאפיינות באחריות שהן מטילות על האדם ועל החברה, להעמיד מערכת חיים, להעמיד לה קומה רוחנית ולקיימה<sup>7</sup>.

שתי פרשיות הן - 'שמע' ו'היה אם שמוע', ושתייהן מזמנות את העם ואת יחידיו אל השמיעה, ואל ההתרחשות הפנימית. הראשונה מזמנת אל האהבה - 'ואהבת את ה' אלהיך', השנייה - מזמנת את העם אל הבחירה. 'במה אנו בוחרים?' ישאל את עצמו, ושאלה זו תזמן שאלה משמעותית יותר - 'לאן פנינו מועדות?' או - 'מה אנו רוצים?' דורות רבים התייצבו נוכח פרשה זו, וראו בה את השכר והעונש, ואולי את הפחד המשתק המרחיק אדם מן העבירה. עם שיבת העם לארצו, הוא מוזמן לעמדה אחרת נוכח פרשה זו. 'אם שמוע תשמעו - יהיו טוב', 'אם יפתה לבבכם - יהיה רע', ובתווך שבין שני אלו מתייצב האדם, מתייצב גם העם - בוחר ורוצה.

\*\*\*\*\*  
 כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ה  
 עורך: מתנאל בן אבי  
 \*\*\*\*\*  
 בית המדרש הווירטואלי  
 מיסודו של  
 The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash  
 האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>  
 האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>  
 משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5  
 דוא"ל: [office@etzion.org.il](mailto:office@etzion.org.il)  
 \*\*\*\*\*

פרשניות אחרות למילה 'מצווה' - "אינו אלא זירוז". פשר המילה זירוז בלשון חכמים: העצמה (כך עולה מן הכתוב במקור המובא בגמרא המגדיר את המילים "חזק ואמץ" כמילות זירוז של משה ליהושע, וכך עולה ממקורות נוספים (תוספתא ברכות א', י"ד)). כאמור, הגמרא שולחת אל מקור בספר דברים המתאר את מינוי יהושע למנהיג. המילים 'וצו את יהושע' תתפרשנה כהפקדת הסמכות והאחריות על הנהגת העם בידי יהושע. לימוד מאירוע זה על המושג 'מצווה' במובנו הרחב הוא חידוש גדול. בניגוד למודל אפשרי של מצווה שהמוקד בה הוא הסמכות, באופן שבו הסמכות ושיקול הדעת נוכחים במגרשו של הגורם המצווה, באירוע זה בעל הסמכות ובעל האחריות - משה, מפקיד את אלו בידי מחליפו - יהושע. מעתה - מונחת ה'מצווה' לפתחו של יהושע, היא באחריותו, ומכיוון שכך, לא נותר למשה (שהוא הגורם המצווה) אלא לעודדו במילים 'חזק ואמץ'. מודל זה של מצווה מפקיד בידי החכמים שיקול דעת בהבנת המצוות, הדומה במהותו לשיקול הדעת הנתון בידי של מנהיג.

<sup>7</sup> פרשנות דומה למושג מצווה נמצאת בתלמוד הבבלי במסכת קידושין: "כל מקום שנאמר צו - אינו אלא זירוז... דכתיב: וצו את יהושע וחזקה ואמצה". פירוש: כל מקום בתורה שכתוב בו 'צו' שפירושו מצווה, אינו אלא זירוז. המקור שהגמרא מביאה לתוכנה זו הוא פסוק בספר דברים בו מתואר ציווי משה ליהושע: "וְצִוּ אֶת יְהוֹשֻעַ וְחִזְקוּהוּ וְאַמְצֵהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה (דברים ג', כ"ח)". משה מצטווה לחזק ולאמץ את יהושע, ובלשון התלמוד 'לזרזו' לקראת המינוי - לעבור לפני העם, ולהנהיגו עם כניסתם אל הארץ. תנא זה מגדיר את הלשון 'צו' כ'זירוז', לא כפקודה או הוראה, ועל בסיסו מייחסת הגמרא משמעות זו למצוות מילה (על סמך הפסוק ו'יָמַל אֲבִרְהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנֶת יָמִים כְּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים" (בראשית כ"א, ד)).

החידוש באמירה זו הוא כפול: התנא מייחס משמעות זו לכל מקום בו נזכר ציווי ('כל מקום שנאמר צו'), ובנוסף שולל אפשרויות